

UDK 811.163.6'27

Marko Stabej

Filozofska fakulteta v Ljubljani

OBRISI SLOVENSKE JEZIKOVNE POLITIKE

Zanimalo nas bo, katere poti nastajanja in sprejemanja jezikovne politike obstajajo v sodobnem slovenskem prostoru, izpostavili bomo nekaj protislovnih elementov sodobnega slovenskega jezikovnopolitičnega dogajanja.

The article examines the processes involved in the conception and adoption of language policy in Slovenia. It also points out some contradictory elements in contemporary developments in Slovenian language policy.

Ključne besede: slovenščina, jezikovna politika, jezikovno načrtovanje, sociolingvistika, jezikovni program

Key words: Slovenian, language policy, language planning, sociolinguistics, language programme

1 Uvod

Taka aktualizacija pojmovanja jezikovne politike se zdi možna zaradi posebnega trenutka v Sloveniji. Druga polovica slovenskih 90-ih let prejšnjega stoletja in prva štiri leta enaindvajsetega stoletja so bila v jezikovnopolitičnem smislu najbolj izpostavljeno zaznamovana z debato glede zakona o slovenščini,¹ vsebinsko pa s pridruženjem Slovenije Evropski uniji in s konkretnimi dilemami v zvezi s tem procesom.² Proces se je etapno zaključil 1. 5. 2005 z vstopom Slovenije v EU. S tem se je končalo tudi neko obdobje razvoja in zorenja Slovenije kot prepoznavne samostojne države, načelne dileme in pričakovanja v zvezi z novim političnim položajem pa so se začele pretvarjati v konkretno dogajanje na osi med integracijo in samostojnostjo. Tudi jezikovnopolitično dogajanje se je nekoliko umirilo, vendar lahko tako na podlagi slovenskih in evropskih pravnih virov kot s predvidevanjem nadaljnega dogajanja domnevamo, da bo jezikovna politika spet postajala vse aktualnejša.

2 Jezik in prebivalstvo

Za izhodišče razpravljanja o aktualni jezikovni situaciji si oglejmo popisne podatke o prebivalstvu Slovenije po maternem jeziku in po narodnosti.³ Leta 2002 naj

---

¹ V končni, julija 1. 2004 sprejeti različici poimenovan Zakon o javni rabi slovenščine, v prejšnjih različicah pa z drugimi imeni. Prvič je bil vložen v parlamentarni postopek 1. 2000 z naslovom Zakon o rabi slovenščine kot uradnega jezika (Poročevalec DZ RS, 27. 10. 2005, št. 92).

² Za utemeljitev in oznako slovenske jezikovne politike do srede 90-ih let prim. Pogorelec 1993, 1996, Vidovič Muha 1996, Toporišič 1991; za dileme v zvezi z slovensko jezikovno politiko v povezavi z vstopanjem v Evropsko unijo prim. Štrukelj 1998, Kalin Golob 2001, Stabej 2001a in 2003a, z izrazito obrambnega stališča Dular 2003.

³ Podatki so povzeti po spletnih straneh Statističnega urada RS (<http://www.stat.si/index.asp>).

bi bilo prebivalcev s slovenščino kot maternim jezikom za 0,6 % manj (87,7) kot l. 1991 (88,3).⁴ Toda število prebivalcev se je povečalo, in tako je maternih govorcev slovenščine po popisu l. 2002 1.723.434, l. 1991 pa naj bi jih bilo 1.690.388, torej se je število dejansko povečalo za 33.046. Seveda so vse te številke pojasnjljive le v kontekstu celotne jezikovne slike. Bistveno zmanjšal se je delež prebivalcev s srbohrvaščino kot maternim jezikom (s 4,2 % na 1,8 % oz. s 80.325 na 36.265), pojavil se je »novi« popisni jezik, bosanski, ki ga v popisu l. 1991 ni bilo, l. 2002 pa je zajel 1,6 % oziroma 31.499 govorcev. Nekoliko povečala sta se deleža govorcev hrvaškega (z 2,6 % na 2,8 %) in srbskega jezika (z 0,9 % na 1,6 %). Tudi delež opredelitve »neznano« se je nekoliko povečal (z 2,2 % na 2,7 %).

Če te podatke vzporedimo s podatki o narodnosti, dobimo naslednjo sliko:

1991 jezik	1991 narodnost	2002 jezik	2002 narodnost
slovenski 1690388	Slovenci 1689657	1723434	1631363
italijanski 3882	Italijani 2959	3762	2258
madžarski 8720	Madžari 8000	7713	6243
romski 2752	Romi 2259	3834	3246
albanski 3903	Albanci 3534	7177	6186
hrvaški 50699	Hrvatje 52876	54079	35642
makedonski 4525	Makedonci 4371	4760	3972
srbski 18123	Srbi 47401	31329	38964
srbsko-hrvaški 80325		36265	
bosanski	Bošnjaki	31499	21542
	Muslimani 26577		10467

Dodati je treba, da je skupni delež tistih, ki se niso narodno opredelili, niso želeli odgovoriti ali sodijo v rubriko *neznano*, l. 2002 bistveno višji kot pri popisu l. 1991.

Na kratko (ob zavedanju, da je potrebno statistične podatke interpretirati previdno in da je lahko sklepanje prenačljeno) lahko na podlagi omenjenih podatkov postavimo tezo, da se je slovenski jezik v 15 letih nekoliko *denacionaliziral*. L. 1991 se je število tistih, ki so se izrekli za slovenski kot materni jezik, in tistih, ki so se narodnostno izrekli za Slovence, skoraj ujemale, l. 2002 pa je za skoraj 100.000 več tistih, ki imajo za svoj materni jezik slovenščino, kakor tistih, ki so se opredelili za slovensko narodnost. Ob vsej interpretativni previdnosti lahko najbrž vendarle sklepamo, da taka podatkovna podoba govori o vitalnosti slovenskega jezika, posredno pa tudi o njegovem prestižnem statusu v Republiki Sloveniji (Škiljan 2003, 127). Seveda je opredelitev maternega jezika že sama po sebi nekoliko problematična,⁵ hkrati pa ti podatki

⁴ Podatki so primerljivi tako, da je Statistični urad RS podatke iz l. 1991 preračunal po metodologiji iz l. 2002.

⁵ Zlasti pri večjezičnih pripadnikih manjšinskih skupnosti lahko *materni jezik* pomeni marsikaj: jezik, ki so ga prvega usvojili, jezik, ki jim vrednostno največ pomeni, jezik matere (proti npr. jeziku očeta v dvojezičnih družinah) ipd., vse hkrati ali vsako posebej. Toda novejša raziskovalna praksa kaže (Špelko, Ban 2005, Pavšič 2005), da tudi druge oznake jezika (npr. prvi jezik, drugi jezik) nikoli niso enoumno dojete pri anketnem poizvedovanju, že znotraj sorazmerno homogene skupnosti, kaj šele v različnih skupnostih.

ne razkrivajo ne jezikovnega repertoarja (oziroma znanja drugih jezikov) ne jezikovnih navad prebivalcev RS. Ohranjanje obstoječega deleža prebivalcev s slovenščino kot maternim jezikom je gotovo ne le dober znak za slovensko jezikovno situacijo, temveč je najbrž tudi v nadalje eden od ciljev jezikovne politike RS. Po drugi strani pa bi bilo nadaljnje zmanjševanje deleža drugih jezikov⁶ – tudi če bi se to dogajalo »v prid« slovenščine – opozorilo slovenski jezikovni politiki, da svojega poslanstva ne opravlja v demokratičnem smislu in v skladu s smernicami EU.

Ne glede na problematičnost pojmovanja maternega jezika ta opredelitev vsebinsko sodi predvsem na področje zasebnega. Demokratična jezikovna politika mora polje zasebnega sporazumevanja omogočati, ne pa usmerjati. Usmerjati more predvsem elemente javnega in uradnega sporazumevanja.

Migracijski procesi so od osamosvojitve spremenili svoj potek – »speča« imigracija, ki je bila (najpogosteje zamolčani) resni jezikovnopolitični problem vse do konca devetdesetih,⁷ je večinoma integrirana in jezikovno stabilizirana.⁸ Podobno velja tudi za populacijo beguncev, ki so po 1991 v Sloveniji našli zatočišče pred vojno v Jugoslaviji. Po drugi strani pa se krepi nov tip tako priseljevanja kot odseljevanja, kot kaže, v zmerni obliki. Tudi statistični podatki posredno kažejo, da je Slovenija postala jezikovno nekoliko bolj raznolika, kot je bila pred osamosvojitvijo.⁹

3 Javna enojezičnost in večjezična zmožnost govorcev

Temeljna jezikovnopolitična naloga v slovenskem prostoru se zdi iskanje odgovora na naslednji izziv: kako vzpostavljati in vzdrževati občutljivo in konstruktivno ravnovesje med statusom slovenščine kot polnofunkcionalnega, javnega, uradnega, državnega jezika in med naraščajočo večjezičnostjo slovenske javnosti in slovenskih govorcev.¹⁰ V jezikovnem repertoarju posameznega govorca slovenščine kot prvega jezika mora slovenščina obdržati položaj najbolj funkcionalnega in najprestižnejšega

⁶ To velja predvsem za jezike avtohtonih in neavtohtonih manjšinskih skupnosti.

⁷ Gre za tiste priseljene državljane/prebivalce Slovenije, ki so že pred l. 1991 bivali v Republiki Sloveniji kot delu federativne Jugoslavije. Za večino lahko ocenimo, da se po preselitvi v Slovenijo (ki je imela večinoma ekonomske oziroma poklicne vzroke) niso sistematično učili slovenščine in je tudi večinoma niso govorili celo v javnih govornih položajih zaradi posebnega razumevanja statusa jezikov v Jugoslaviji in zaradi posebnih sporazumevalnih navad govorcev slovenščine. Po osamosvojitvi so morali za pridobitev državljanstva (z izjemo kratkega obdobja) med drugimi pogoji izpolnjevati tudi dokazilo o znanju slovenščine (Ferbežar, Pirih Svetina 2004). To Leclerc 2000 (cit. po Škiljan 2003) interpretira kot izrazito negativno plat slovenske jezikovne politike.

⁸ Improvizirana oznaka *stabiliziranosti* pomeni, da je jezikovni in sporazumevalni profil te populacije ustaljen in ji omogoča vsaj približno normalno funkcioniranje. To seveda ne pomeni, da v posameznostih primerih pripadniki te populacije nimajo hudih težav in zadreg. Tudi tu se pojavlja problem izbrisanih.

⁹ Kot materni jeziki so se v popisu prebivalstva l. 2002 na novo pojavili arabski, bosanski, črnogorski (pri zadnjih dveh gre najbrž za novo opredelitev jezika, ne pa za jezik sam), kitajski in španski jezik. Število opredeljenih govorcev (čeprav so to odstotkovno večinoma zanemarljive kategorije) pa je zraslo pri angleščini, bolgarsščini, danščini, francoščini, grščini, nemščini, nizozemščini, ruščini, slovaščini, turščini in ukrajinščini. Število je padlo pri češčini, poljščini, romunščini, rusinščini, švedščini in vlaškem jeziku. Podatki so s spletnih strani Statističnega urada RS.

¹⁰ Protislovje ima Škiljan za eno od temeljnih lastnosti evropskega združevanja, tudi v kontekstu jezikovne politike (2003, 77).

jezika, v repertoarju govorcev, ki dlje prebivajo ali se pogosto sporazumevajo znotraj slovenske jezikovne skupnosti, pa se mora slovenščina okrepiti.¹¹

Večjezičnost slovenske (in evropske) javnosti ima seveda več razsežnosti. Evropski svet (predvsem njegov jezikovni oddelek)¹² in Evropska komisija delujeta v smeri široke večjezičnosti. Doseči želita, da bi čimveč Evropejcev znalo čimveč jezikov, da bi bili jezikovno čimbolj ozaveščeni, dejavni na področju lastne kulture in jezika ter vsaj strpni (če že ne dejavno radovedni) do drugih kultur in jezikov.

Vprašanje je torej, na kakšen način bo nova slovenska večjezičnost (z naslednjimi elementi: zgodnejšim, množičnejšim in funkcionalnejšim obvladovanjem angleščine kot globalnega jezika, z morebitnim raznolikejšim obvladovanjem drugih tujih jezikov, s ponovno funkcionalnostjo in ideološko razbremenjenostjo vsaj receptivne zmožnosti drugih južnoslovanskih jezikov ipd.) oblikovala slovenski javni jezikovni prostor in do katere mere bo slovenski prostor lahko deloval kot enojezični javni prostor.

4 Delovanje slovenske jezikovne politike

Običajna sociolingvistično postavljena dihotomija med direktivno in liberalno jezikovno politiko (Škiljan 2003, 84) je za označevanje konkretne jezikovne politike v nekem času in postoru manj uporabna zato, ker vsaka dejanska jezikovna politika v dejanjih oscilira med obema skrajnostma. Poleg tega liberalna jezikovna politika v svoji skrajni obliki sploh ni politika, temveč kvečjemu javni odnos do jezika oziroma jezikov.

Morda bi utegnili biti plodnejša metodološka delitev na eksplicitno in implicitno jezikovno politiko. Prva oblika JP bi tako pomenila institucionalno razvidne (specializirane in pooblašene) nosilce JP z jasno izraženimi programskimi izhodišči in cilji ter s preglednim javnim delovanjem. Druga oblika pa ravno nasprotno, institucionalno nerazvidne nosilce JP, katerih delovanje je prikrito in posredno vključeno v druge oblike političnega in javnopravnega delovanja, njihova jezikovnopolitična dejavnost pa ni odkrito programsko in ciljno opredeljena.

Neeksplicitnost JP ima dobre in slabe plati. Po eni strani gotovo omogoča prožnejše delovanje in učinkovitejše uresničevanje parcialnih jezikovnopolitičnih ciljev in s tem najbrž vzdržuje tudi določeno stabilnost jezikovne situacije.¹³ Po drugi strani pa je neeksplicitnost JP lahko vir več vrst težav. Morda najresnejša je ta, da so v ozadju večine dejanj z morebitnim jezikovnopolitičnim učinkom *privzeta* mnenja nosilcev JP o jeziku, jezikovni situaciji, o vrednotah in ciljih v zvezi s tem. Privzeta mnenja so lahko le slab generator jezikovne politike. Ljudje s privzetim mnenjem ponavadi ne vedo veliko o naravi jezikovnih pojavov in procesov in zato ne morejo ne oblikovati ne izpeljati konstruktivnih jezikovnopolitičnih dejanj,¹⁴ zlasti pa se ne morejo prilagoditi spremembam jezikovne situacije.

¹¹ Več o dilemah večjezičnosti v slovenskih razmerah v Stabej 2003b.

¹² http://www.coe.int/T/E/Cultural_Co-operation/education/Languages/Language_Policy/

¹³ Predvsem zato, ker se lahko tako v družbi uresničujejo tudi nasprotujoči si jezikovni interesi; to pa onemogoča monolitno in/ali monopolno jezikovno politiko.

¹⁴ Običajno taka jezikovna politika operira s pojmi *ohranjanje jezika, gojenje jezika, skrb za jezik* ipd.

Druga težava neeksplicitne JP je ta, da lahko nasprotujoča si delna jezikovnopolitična dejanja povzročijo težko razrešljive konflikte v jezikovni situaciji. Pri tem je treba opomniti, da je že na teoretični ravni, kaj šele v konkretni situaciji zelo težko ločevati med jezikovnopolitičnimi in jezikovnonačrtovalnimi dejanji. Pri trenutnem razpravljanju lahko zadrego rešimo tako, da pojmujeemo odločitev za neko spremembo v jezikovni situaciji kot jezikovnopolitično dejanje, določitev poti do cilja in izvedbenih korakov pa za jezikovnonačrtovalno dejanje. Marsikatero jezikovnopolitično dejanje seveda ni nič drugega kot ideološka izjava.¹⁵ Tudi marsikatero dejanje, ki se zdi na prvi pogled jezikovnonačrtovalno, je pravzaprav v slovenskem prostoru le jezikovnopolitično in ideološko – vzdržuje simbolično povezanost slovenskega naroda s slovenskim jezikom kot edino vrednoto jezikovne politike.

Ne glede na to, da smo zgoraj hipotetično opredelili sodobne naloge slovenske jezikovne politike, si moramo vendarle postaviti vprašanje, ali lahko jezikovno politiko res upravičeno obravnavamo kot nekaj, kar ima *nalogo* oziroma *naloge*. Vsaka jezikovnopolitična situacija je namreč zaznamovana z nasprotujočimi si in protislovnimi stališči. Morda je želja po sporazumnem, enotnem jezikovnopolitičnem delovanju ne le prazna in težko uresničljiva utopična romantika, temveč celo škodljiva za stabilnost jezika in javnega sporazumevanja.

V slovenskem javnem in političnem prostoru eksplicitno izraženih nasprotujočih si stališč o statusu slovenskega jezika ni mogoče kar tako najti oziroma so zelo redka. Pogosteje pa se določena dejanja posredno ali neposredno označujejo za sporna, škodljiva ali pogubna za slovenščino, njen položaj in/ali njeno podobo.

Eksplicitno lahko jezikovnopolitično usmeritev razberemo iz veljavnih pravnih aktov in dokumentov. Vrsta konkretnih javnih mehanizmov (npr. razpisi za porabo proračunskih sredstev, ki jih posamezna ministrstva objavljajo v skladu s svojimi programi in pooblastili) pa je le posredno povezana z jezikovnopolitičnimi cilji oziroma so ti cilji le postranskega pomena – tako delovanje lahko skupaj z drugimi institucionalnimi dejavnostmi označimo za implicitno jezikovno politiko.

4.1 Institucionalizacija in deinstucionalizacija

Če je v devetdesetih letih prejšnjega stoletja kazalo, da se slovenska jezikovna politika postopoma vzpostavlja kot razvidna institucionalna dejavnost (Stabej 2000, 2001), se zadnje čase kaže, da se slovenska jezikovna politika ponovno deinstucionalizira. Državnozborna delovna skupina za jezikovno načrtovanje in jezikovno

---

¹⁵ Ponazorimo s primerom: v Delu je bil 28. 8. 2004 na 30. strani objavljen oglas, v katerem je neka ljubljanska osnovna šola ponudila delo učitelju oziroma učiteljici slovenskega in angleškega jezika. »Od novega sodelavca ali sodelavke pričakujemo strokoven in etičen odnos do učencev. Pri poučevanju obeh predmetov želimo ustvarjalen pristop in uporabo najsodobnejših metod poučevanja, pri slovenščini pa tudi vzgajanje v jezikovni kulturi in ljubezni do slovenskega jezika in književnosti«. Izraženo pričakovanje po vzgoji v jezikovni kulturi in ljubezni je objektivno nemogoče preveriti, zato gre za čisto ideološko izjavo, ki se lahko »uresniči« samo tako, da se prijavijo na delovno mesto tisti, ki se s tako ideološko pozicijo strinjajo in so jo najbrž pripravljene tudi izrecno izraziti pred kadrovske komisije.

politiko, ustanovljena l. 1994,¹⁶ je bila v novem sklicu državnega zbora po volitvah 2004 naslednje leto razpuščena oziroma ji predsednik Državnega zbora Franc Cukjati kljub drugačnemu predlogu Odbora za kulturo, šolstvo, mladino, znanost in šport ni podaljšal mandata, češ da njeno delovanje po poslovniku Državnega zbora ni predvideno.¹⁷ Urad za slovenski jezik, ki je bil ustanovljen z vladnim dekretom l. 2000, je bil l. 2004 reorganiziran v Sektor za slovenski jezik v sklopu Ministrstva za kulturo.¹⁸ Svet za tuje jezike, ustanovljen kot posvetovalno telo ministra za šolstvo l. 1999, že od l. 2003 ni imel nobenega sestanka.¹⁹

4.2 Eksplicitna dejanja

4.2.1 Resolucija o nacionalnem programu za kulturo

Eden redkih dokumentov, ki se poleg Zakona o javni rabi slovenščine izrecno jezikovnopolitično opredeljuje, je Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2004-2007.²⁰ Že v predgovoru dokument postavlja tezo, da se je »*kulturna politika dolžna s posebno pozornostjo in trajno skrbjo posvečati bistvenemu elementu naše kulturne identitete, ki je hkrati temelj naše nacionalne identitete: slovenskemu jeziku.*«²¹ Vsebinski razlog za jezikovno skrb je ocena, da je slovenska jezikovna skupnost ogrožena oziroma pod pritiski. Formulacija ogroženosti je sicer nekoliko prikrita (*izpostavljenost slovenskih manjšin v sosednjih državah močni eroziji; marginalizacija, ki grozi manjšim nacionalnim jezikom v procesih globalizacije in integracije*), vendar nezgrešljiva. Glede na čas sprejemanja resolucije je jasno, da je umerjena predvsem s pridruženjem Slovenije EU: »*Izzivi evropskih integracijskih procesov od slovenske kulturne politike zahtevajo premišljeno in v prihodnost zazrto strategijo razvojnega načrtovanja, ki zagotavlja ravnotežje med ohranjanjem in razvojem slovenske kulture predvsem preko skrbi za slovenski jezik in jezikovno kulturo, odprtosti za kulturno raznolikost, ki je v srži ideje o evropskem združenju, pojmovanja kulture kot nepogrešljivega dejavnika razvoja in spodbujanja ustvarjalnosti posameznika v času*

¹⁶ Pogorelec 1996, 59. Na spletnih straneh Državnega zbora RS (<http://www.dz-rs.si/>) so dostopni magnetogrami sej delovne skupine od l. 2001 do 2004.

¹⁷ Eno zadnjih dejanj delovne skupine je bila priprava posveta Strategija jezikovnega načrtovanja v Republiki Sloveniji, ki je potekal 28. 9. 2004 v državnozbornih prostorih. Vprašanje delovne skupine je bilo v novem sklicu parlamenta obravnavano najprej na prvi seji Odbora za kulturo, šolstvo, mladino, znanost in šport 14. 1. 2005; predsednik odbora Jože Tanko je predsedniku DZ 18. 1. 2005 sporočil odborov sklep, naj skupina tudi nadalje deluje, predsednik DZ pa je 20. 1. 2005 predsedniku odbora sporočil odločitev, da skupina ne more več delovati.

¹⁸ Edina javno vidna oblika njegovega delovanja je letni »javni razpis za financiranje projektov, ki so namenjeni uveljavljanju, promociji in razvoju slovenskega jezika«. O rezultatih razpisa širša javnost ni obveščena, prav tako širši javnosti niso na razpolago letna poročila o sektorjevi dejavnosti.

¹⁹ <http://www.mszs.si/slo/ministrstvo/sveti/ministrski/jeziki.asp>

²⁰ Državni zbor RS jo je sprejel 27. 2. 2004, objavljena je bila v Uradnem listu 25. 3. 2004. Vsi citirani formalnopravni dokumenti so dostopni na www.dz-rs.si.

²¹ Zanimivo je, da se deklarativna povezanost slovenstva s slovenskim jezikom dopolnjuje s prikrito oblikovno – prvoosebna dikcija sicer tudi v drugih resolucijah o nacionalnih programih z različnih področij ni redka, vendar je v kontekstu jezikovnih vsebin še bolj opredeljujoča in izključujoča hkrati; v drugih resolucijah imajo prvoosebni zaimki lahko referenco *državljeni*, tu pa le *pripadniki slovenskega naroda*.

globalizacije in komercializacije, ki vplivata tudi na področje kulture.« Izpostavljena je torej skrb za slovenski jezik in jezikovno kulturo, ki jo dokument v nadaljevanju poskuša tudi natančneje opredeliti. Kot cilje skrbi dokument navaja »kontinuirano pospeševanje razvoja slovenskega jezika v javnem življenju slovenske družbe«, za izpolnitev pa »je potrebna dejavna jezikovna politika, to je usklajena skrb za kulturno, politično, ekonomsko in komunikacijsko razsežnost jezikovne rabe«, ki naj se »v slovenskem prostoru oblikuje kakor doslej samostojno«, kot njeno načelo pa izpostavlja ozaveščanje in spodbujanje, ne restriktivnost.²² Kot pomembno nalogo JP navaja resolucija povezovanje »vseh virov jezikovnega razvoja in njegovih nosilcev ter v pospeševanju njihove dejavnosti. Na ožjem področju kulture bo Ministrstvo za kulturo podpiralo programe in projekte, ki razvoj jezika spremljajo in podpirajo«. Odstavek, ki je bil amandmajsko dodan šele pri samem sprejemanju dokumenta na Odboru za kulturo, šolstvo, mladino, znanost in šport, je še posebej izrecno izpostavil simbolno funkcijo slovenščine (čeprav je v dokumentu izražena že večkrat, prim. zgoraj) v razmerju do njene sporazumevalne vloge: »Slovenščina ni samo sredstvo za vsakodnevno sporazumevanje, izražanje duhovnih in umetniških sporočil, ampak tudi zakladnica kulture in eden glavnih simbolov nacije in države, zato mora skrb zanjo potekati na vseh ravneh, ne le v šolstvu in javnem komuniciranju, delovnih in tehnoloških procesih, v tehniki in znanstveni terminologiji.«

Ukrepi, ki naj bi uresničevali program, so naslednji:

» – koordiniranje jezikovne politike – sprejetje zakona o javni rabi slovenskega jezika in skrb za njegovo udejanjanje; – pospeševanje dostopnosti knjige v slovenskem jeziku s spodbujanjem tako izvirne ustvarjalnosti kakor prevodne književnosti z namenom, širiti in poglobljati bralno kulturo; – podpiranje programov in projektov za samostojno ugotavljanje funkcionalne pismenosti in za odpravljanje razlogov za primanjkljaj; – sodelovanje in povezovanje na področju znanosti in izobraževanja pri programih in projektih raziskovanja slovenskega knjižnega jezika, predvsem besediloslovja in leksike tako standardnega jezika kakor strokovnih terminologij; – pospeševanje raziskovanja sociokulturnih razsežnosti rabe slovenskega jezika v vsem strnjem prostoru slovenskega jezika; – pomoč pri poglobljanju vedenja o pravih tvorbi besedil in primernosti in povednosti rabe posameznih izrazil (lektoriranje, jezikovna pomagala, učenje pisanja); – posebna pozornost jezikovni rabi v medijih, pisnih, govornih ter splošnemu širjenju avdiovizualne kulture, kar vpliva na splošno govorno kulturo javnega sporazumevanja; – pospeševanje govornih uprizoritvenih umetnosti v slovenskem jeziku z izvirno slovensko dramatiko in prevajanjem dramskih del, podpiranje gledališke produkcije ter prenašanje te produkcije v različne medije; – ukrepi na področju knjižničnih dejavnosti, ki zvišujejo dostopnost knjižničnega gradiva in pospešujejo razvoj branja. Z njimi je namenjena vsa pozornost ohranjanju

²² »V Evropsko unijo vstopamo tako tudi kot država z lastnim jezikom za vsa področja javnega življenja, ki ima svojo normo, korpus in druge podlage in lastno slogovno izoblikovanost. Svojo jezikovno samobitnost bomo lahko razvijali tudi v novih razmerah glede na to, da Evropska unija sprejema idejo večjezikovnosti, spoštovanja in razvijanja jezikovne raznolikosti, in čeprav prihaja pri stiku različno govorečih v posameznih govornih položajih do posebnosti v izbiri jezika in njegove rabe, bo to uravnavala primerna jezikovna politika ne z restriktivnostjo, temveč z ozaveščanjem in spodbujanjem. (izpostavil avtor)«.

in razvijanju knjižničnih fondov, pa tudi skrbi za posodabljanje gradiva z elektronskimi publikacijami v slovenščini in digitalizacijo knjižne dediščine; – upoštevanje posebnosti rabe slovenskega jezika kot drugega jezika v ustavno dvojezičnih okoljih; – pospeševanje vedenja o slovenščini kot drugem/tujem jeziku z vsemi potrebnimi podlagami.»

Resolucija prinaša zanimivo zmes tradicionalnih predstav o jezikovni skrbi in sodobnejših jezikovnonačrtovalnih vsebin. Razumljivo je, da so formulacije v takem tipu besedila zelo splošne. Toda ne glede na to zbuja vtis, da cilji in sredstva niso dovolj jasno postavljeni. Prva dva ukrepa, koordiniranje jezikovne politike in sprejetje zakona o javni rabi slovenščine, pravzaprav kažeta na pojmovanje samoumevne enovitosti ciljev slovenske jezikovne politike. Marsikateri drugi navedeni ukrep je pravzaprav že cilj sam po sebi. Očitno pa je, da so cilji usmerjeni predvsem k jeziku, njegovem raziskovanju in širjenju besedil v njem,²³ manj pa h govorcem jezika, njihovi jezikovni zmožnosti in njihovim jezikovnim ter sporazumevalnim potrebam. K tovrstnim ciljem je bilo usmerjeno drugo jezikovnopolitično dejanje, ki ga predstavljamo v naslednjem poglavju.

4.2.2 Pregled jezikovne politike v izobraževanju

Februarja 2003 je minister za šolstvo imenoval strokovno skupino za izdelavo projekta *Prerezi politike jezikovnega izobraževanja v Republiki Sloveniji* v sodelovanju s Svetom Evrope.²⁴ Projekt je v bil v grobem zasnovan po naslednjih stopnjah: najprej je po metodološko odprtih priporočilih in smernicah Sveta Evrope imenovana delovna skupina izdelala osnutek nacionalnega poročila in ga poslala imenovani skupini strokovnjakov Sveta Evrope.²⁵ Ti so nato na tedenskem delovnem obisku (od 18. do 24. januarja 2004) obiskali vrsto izobraževalnih ustanov v Sloveniji in se srečevali z izvajalci in udeleženci izobraževanja. Po obisku so septembra 2004 pripravili svoje poročilo. Na podlagi obeh poročil naj bi slovenski strokovnjaki (s smiselnim upoštevanjem pripomb in priporočil strokovnjakov Sveta Evrope) v sodelovanju z oblastmi pripravili, Svet Evrope pa objavil končni dokument *Prerez politike jezikovnega izobraževanja v Republiki Sloveniji*. V delovni obliki sta bila objavljena oba vmesna dokumenta (Poročilo strokovnjakov Sveta Evrope septembra 2004, Osnutek nacionalnega poročila novembra 2004).²⁶ 30. novembra 2004 je bila v Ljubljani organizirana

²³ V ozadju te usmerjenosti je najverjetneje zakoreninjeno prepričanje, da tovrstna dejanja sama po sebi pozitivno usmerjajo jezikovno situacijo, kar pa ni nujno res.

²⁴ Istega leta je Albina Nečak Lük (2003) objavila brošuro v angleščini s pregledom podatkov in interpretacijo jezikovnoizobraževalne politike v Sloveniji (s kratkim obrisom splošne jezikovne politike in njene zgodovine).

²⁵ V slovensko strokovno skupino so bili imenovani Lucija Čok, Mateja Gajgar, Zdravka Godunc, Meta Grosman, Albina Nečak Lük, Herta Orešič, Katja Pavlič Škerjanc, Branka Petek in Marko Stabej. Koordinatorica nacionalnega poročila je bila Herta Orešič, koordinatorica sodelovanja s Svetom Evrope pa Zdravka Godunc. V skupini strokovnjakov Sveta Evrope so sodelovali Joseph Shiels, predstojnik Oddelka za jezikovno politiko, glavni poročevalec Jean-Claude Beacco, ter člani Gábor Boldizsár, Alan Dobson in Georges Lüdi.

²⁶ Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Urad za razvoj šolstva.

predstavitev poročil z javno razpravo, na katero so bili vabljeni predstavniki vseh ustanov, ki so jih obiskali strokovnjaki, in druga zainteresirana javnost. Čeprav sklepni dokument (še?) ni bil pripravljen in objavljen, je projekt vendarle prinesel nekaj zanimivih rezultatov. Predvsem je bila opazna razlika pri interpretiranju nekaterih dejstev s področja jezikovnega izobraževanja – že med člani nacionalne skupine, še bolj pa med strokovnjaki Sveta Evrope. V luči zagotavljanja večjezične sporazumevalne zmožnosti prebivalcev evropskih držav, kar je eden od eksplicitnih ciljev tako Sveta Evrope kot tudi Evropske komisije, je seveda večina predlogov usmerjena k nadaljnjemu izboljševanju učinkovitosti ponudbe slovenskega izobraževalnega sistema na tem področju. Priporočila so bila natančneje usmerjena k povečevanju ponudbe sosedskih jezikov, splošnejši ponudbi in zgodnejšemu učenju drugega tujega jezika v osnovni šoli, širitvi pouka jezika v vseh smereh srednjega poklicnega in strokovnega izobraževanja in – zelo splošno formulirano – prizadevanje za jezikovno izobraževanje na vseh fakultetah. Precej pozornosti so strokovnjaki namenili tudi stalnemu izobraževanju učiteljev in njihovemu nadaljnjemu usposabljanju za večjezično in večkulturno izobraževanje. Konkretnejše jezikovnonačrtovalne pripombe so bile povezane predvsem v smeri večje usklajenosti slovenskih jezikovnoizobraževalnih praks (skupaj s testiranjem) z jezikovnimi dokumenti Sveta Evrope, predvsem s t. i. Skupnim evropskim okvirom²⁷ in z Evropskim jezikovnim portfoljem.²⁸ Glede same vloge slovenščine v izobraževanju strokovnjaki niso imeli nobenih izrazitih pripomb, razen tega, da bi bilo koristno »usklajevanje ciljev in učnih načrtov tujih jezikov in nacionalnega jezika /.../, še posebej glede funkcionalne pismenosti«. Na tem področju je morda najbolj razviden razkorak med nacionalnim poročilom in med poročilom strokovnjakov Sveta Evrope: zdi se, da zadnji vlogo državnega jezika v slovenskem šolanju apriori razumejo kot dovolj stabilno in učinkovito ter da njihova skrb pri tem velja le nevarnosti, da taka vloga državnega jezika ne bi onemogočala povečevanja večjezičnega repertoarja oziroma sporazumevalne zmožnosti slovenskega prebivalstva. V poročilu skupine strokovnjakov Sveta Evrope tako nekoliko bolj kot razumevanje specifične slovenske jezikovne situacije ter predlogov, ki bi pomagali preseči protislovnost nekaterih njenih elementov, lahko opazujemo izrazito modno evropsko politično težnjo nujnega zagotavljanja večjezičnosti; seveda predvsem v okviru jezikovnega repertoarja posameznih govorcev in ne v smislu ustvarjanja večjezičnosti javnega sporazumevanja. Toda v vsaki konkretni jezikovni situaciji je težko odmisлити javni ter prostorski vidik sporazumevanja; v slovenski in slovenski podobnih situacijah je to zaradi zgodovinskih razlogov še toliko težje. Zato sama ponudba tujih (od globalnega in bolj razširjenih do sosedskih in manj razširjenih) jezikov ne glede na njeno bogatost, raznolikost in učinkovitost ne more sama po sebi pozitivno oblikovati jezikovne situacije, če ni osmišljena in usklajena tudi z učenjem in poučevanjem državnega jezika oziroma drugih uradnih jezikov na določenih dvojezičnih področjih.²⁹ Neusklajena učinkovita

²⁷ *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. Slovenski prevod še ni na voljo.

²⁸ www.coe.int/portfolio

²⁹ V tem primeru to velja ne glede na dejstvo, komu je državni jezik tudi prvi oziroma materni jezik in komu ne.

ponudba tujih jezikov lahko jezikovno situacijo celo temeljito destabilizira. Seveda pa se še enkrat postavlja vprašanje, kaj pomeni *usklajenost* jezikovne ponudbe,³⁰ in nanj se ne da odgovoriti dobro in na kratko hkrati. Vsekakor udeleženci izobraževanja ne smejo imeti občutka, da je njihovo jezikovno izobraževanje boj za prevlado posameznega jezika.³¹ Tega so se zavedali tudi strokovnjaki Sveta Evrope, ko so na usklajenost namignili, vendar se v načine njenega uresničevanja niso spuščali.

4.2.3 Programi jezikovne politike

Programi jezikovne politike so pravzaprav neločljivi od jezikovnonačrtovalnih programov. Doslej smo že govorili o določenih nastavkih slovenskega jezikovnopoličnega programa in čeprav je jasno, da pričujoča razprava ne more biti prostor za podrobno razgrnitev problematike, bomo v luči v Zakonu o slovenščini v javni rabi obvezno predvidenega nacionalnega jezikovnopoličnega programa³² na kratko predstavili dva tovrstna programa tujih avtorjev.

De Beaugrande (1998) je predlagal v slovenskih razmerah jezikovni program s šestimi točkami, ki ga povzemamo v kratki obliki. Po njegovem so bili potrebni naslednji koraki:³³

1. tesna integracija med oblikovanjem jezikovne politike in njenim uveljavljanjem; več strokovnosti na obeh področjih (od vlade podprto sodelovanje jezikovnih načrtovalcev, jezikoslovcev, jezikovnih učiteljev, novinarjev, uporabnikov posebnih terminologij ipd.);
2. oblikovanje reprezentativnega korpusa sodobne rabe jezika;
3. globalni načrt za izobraževanje v prvem jeziku; določitev ciljev in načinov za njihovo izpolnitev;
4. uveljavljanje načinov za množični in hitri dostop do znanja glavnih zahodnih jezikov;
5. intenzivni programi usposabljanja učiteljev bi morali koordinirati učenje slovenskega jezika in glavnih tujih jezikov;

³⁰ Prim. že omenjeno podobno dilemo v Resoluciji o nacionalnem programu za kulturo 2004-2007.

³¹ Tudi navidez strpne in vsevključujoče izjave so lahko vir konfliktnega jezikovnega pojmovanja. Kot primer si oglejmo 2. splošni cilj predmeta Slovenščina v prvem triletju osnovne šole: »Učenci se zavedajo, da je slovenski jezik državni jezik v Republiki Sloveniji; tako si oblikujejo narodno in državljansko zavest, ob tem pa tudi spoštovanje in strpnost do drugih narodov.« Cilj se zdi zelo težak za pedagoško operacionalizacijo – kako si bo recimo osemletnik znal predstavljati, da je slovenski jezik v njegovi državi nekaj več od drugih jezikov, in hkrati začel spoštovati druge narode ali vsaj postal do njih strpen?

³² Zakon vsebuje tovrstno eksplicitno določilo v 4. členu: »Republika Slovenija zagotavlja status slovenščine z dejavno jezikovno politiko, ki vključuje skrb za zagotovitev pravnih podlag njegove rabe, za stalno znanstvenoraziskovalno spremljanje jezikovnega življenja in za širjenje jezikovne zmožnosti ter skrb za razvoj in kulturo jezika«. S 4. členom sta tesno povezana tudi 28. in 35. člen istega zakona, ki govorita o tem, da mora Državni zbor na predlog Vlade RS v dveh letih od sprejema zakona sprejeti nacionalni program za jezikovno politiko, v katerem bo določil ukrepe za izvajanje nalog iz omenjenega 4. člena za naslednje petletno obdobje ter predvidel potrebna sredstva in način njihovega zagotavljanja. Odprto pa ostaja vprašanje, kako bo vladi brez institucionalnega telesa, pooblaščenega za jezikovno politiko, uspelo zagotoviti ustrezen program.

³³ Ovrednotenje Beaugrandovih korakov in stanja v slovenski jezikovni situaciji v Stabej 2001b.

6. uvajanje nove metodologije poučevanja, prilagojene kontekstu sodobne Slovenije in njenih potreb.

Škiljan (2003: 87) opozarja na tri sestavine JP v evropskih integracijskih procesih:

1. Izbira strategije pri vstopu lastnega komunikacijskega in simboličnega prostora v širši komunikacijski in simbolični prostor združene Evrope ter vprašanje ravnotežja med težnjo po lastni jezikovni identiteti in komunikacijskimi (pa tudi simboličnimi) potrebami, ki jih vsiljuje skupno evropsko tržišče.
2. Regulacija odnosov med večinskimi in manjšinskimi jezikovnimi in etničnimi skupinami znotraj države na način, da bi po eni strani ustrezali ciljem lastne politike in tradiciji, na katerih temeljijo, ter da bi bile po drugi strani usklajene s standardi, ki jih Evropska unija posredno in neposredno promovira.
3. Jezikovna izobrazba državljanov in njihova komunikacijska usposobljenost za učinkovito sodelovanje v skupnem evropskem tržišču delovne sile.

in za slovensko situacijo izpostavlja naslednje vsebine (133):

1. Članstvo v Evropski uniji ne bo ne v komunikacijskem ne v simbolnem vidiku ogrozilo etnično identiteto slovenske jezikovne skupnosti, niti njene vitalnosti.
2. Status slovenščine kot nacionalnega in uradnega jezika ter kot temeljnega sredstva javne komunikacije ni potrebno močneje zakonsko regulirati; določena deregulacija in zmanjšanje legislative na tem področju bi olajšalo razvoj polifunkcionalnosti jezika.
3. Status slovenščine kot uradnega jezika Evropske unije ne bo bistveno spremenil njegovega položaja v Evropi; večji vpliv bi imela njegova prisotnost kot enega od »rotirajočih« na omejenem seznamu delovnih jezikov v organih Unije.
4. Slovenščino bi morali v Uniji promovirati med strokovnjaki različnih profilov kot idiom, ki omogoča primarni komunikacijski pristop k južnoslovanskim prostorom.
5. Predvidljiva je povečana prisotnost drugih jezikov (posebno angleščine) v določenih (precej omejenih) področjih javne komunikacije v Sloveniji; da bi slovenščina ostala konkurenčna tudi na teh področjih, se je treba pri načrtovanju korpusa bolj usmeriti k razvijanju polifunkcionalnosti kot pa k eksplicitnem normiranju.
6. Sedanja visoka stopnja zaščite jezikovnih pravic »avtohtonih« manjšin bi se lahko – brez škode za slovenščino – razširila tudi na »neavtohtone« manjšine.
7. Na področju jezikovnega izobraževanja bi morali razdelati že prisotni model, ki nudi v čim zgodnejši dobi čim večje število jezikov in ki razvija trijezičnost ali štirijezičnost v čim mlajši populaciji.

5 Jezik med simbolno in sporazumevalno vlogo

Škiljan (2003: 86) označuje za najpomembnejšo determinanto vsake jezikovne politike dominantno družbeno ideologijo. Za razpravljanje o dominantni ideologiji slovenskega prostora sicer nismo ustrezno usposobljeni, vendar lahko kljub temu postavimo naslednjo tezo: na ravni jezikovne, kulturne in politične identitete je v slovenskem prostoru dominantna ideologija še naprej nacionalna, na ravni gospodarskega,

finančnega in še marsikaterega drugega dogajanja pa se ideologija nacionalnega v veliki meri tali in jo nadomeščajo druge. Jezik je v okviru tega procesa predmet dodatnih pritiskov – dominantnemu družbenemu jeziku, kar vsaj v Sloveniji slovenščina je, se pripisuje še močnejša simbolična, identifikacijska vloga kot prej, saj v marsičem (spet) postaja *edina* stvar, ki »nas« množično in nedvomno razlikuje od »drugih«. Jezik je pri tej razločevalni vlogi učinkovitejši od drugih tipično identifikacijskih pojavnosti, saj ima poleg simbolične tudi odkrito funkcionalno – sporazumevalno – razsežnost. Narodne noše ne nosimo, narodnih plesov ne plešemo, narodnih pesmi ne pojemo, narodne književnosti ne beremo, narodnih jedi ne jemo vsak dan. Jezik pa je res vsakodnevno z nami v najrazličnejših sporazumevalnih dejavnostih. Toda jezik, ki ga skupnost tako odločno pojmuje predvsem kot razločevalen simbolični element svoje povezanosti, prav zaradi tega kaj hitro lahko postane prizadet, ohromljen v svoji funkcionalni oziroma sporazumevalni razsežnosti.

Ponavadi (v okviru evropskih nacionalnih jezikovnih situacij) velja, da posameznik neposredno povezanost med simbolno in sporazumevalno funkcijo sprejema samo pri *enem* jeziku v svojem jezikovnem repertoarju (oziroma največ pri dveh, če je iz dvojezičnega družinskega okolja), medtem ko imajo njegovi drugi usvojeni jeziki samo sporazumevalni značaj. Toda obstaja čisto realna možnost, da se pri posameznikih v spremenjenih razmerah vzpostavijo drugačne, večplastne simbolno-sporazumevalne povezave. Če nek jezik *sporazumevalno* posamezniku v določenih situacijah ne zadošča več (zaradi najrazličnejših možnih razlogov), se kaj lahko zgodi, da pri posamezniku tak jezik izgubi tudi *splošnoveljavno* simbolično vlogo. Simboličnost se torej razporedi in razprši na vse jezike v posameznikovem jezikovnem repertoarju. Tak tip posameznikove jezikovne identitete v najbrž skrajni fazi posredno pomeni tudi spremembo posameznikove identitete in njen odmik od nacionalnega.

Slovenščina mora torej ostati dominantni javni jezik na področju Republike Slovenije, če naj se tudi korpusno razvija in če se naj ohrani ali krepi število njenih govorcev. Javna dominantnost slovenščine mora biti vsaj načeloma usklajena s sporazumevalnimi in simboličnimi potrebami ter demokratičnimi (pravnimi) zavezami družbe in posameznikov. Diskriminacija drugih jezikov v slovenskem prostoru ne sme onemogočati dostopnosti govorcev do javnega sporazumevanja (tukaj ima glavno vlogo učinkovito načrtovanje ne le korpusa slovenskega jezika, temveč predvsem jezikovne zmožnosti v slovenščini).³⁴ Hkrati pa dominantna vloga slovenščine v slovenski javni komunikaciji ne sme preprečevati njenim govorcem učinkovitega globalnega sporazumevanja v drugih jezikih (predvsem v angleščini kot globalnem jeziku), za kar seveda potrebujejo ustrezno jezikovno zmožnost in sporazumevalne kanale. Če bi se to zgodilo, bi se skupnost zaprla in najverjetneje postala ne le gospodarsko, temveč tudi civilizacijsko nekonkurenčna.³⁵

Protislovnost obeh zahtev se pogosto jasno pokaže šele v vsakdanji praksi. Še več, včasih so dejanska vzročno-posledična razmerja celo obratna od pričakovanih.

³⁴ Pri tem je poseben problem jezikovna zmožnost v slovenščini kot drugem/tujem jeziku, prim. Zemljarič 2000, Stabej 2003, Nataša Pirih (ur.) 2004.

³⁵ O jezikovnem znanju za delovanje v Evropi in medkulturni razsežnosti poučevanja jezikov razpravlja M. Grosman (2003).

Kot primer vzemimo visokošolsko izobraževanje. Internacionalizacija se zdi popolnoma nujna za povečevanje kvalitete in konkurenčnosti slovenskega visokega šolstva. Marsikomu se zdi, da ta proces onemogoča prav slovenščina kot predpisani obvezni jezik učnega procesa, saj naj bi pomenila nepremostljivo oviro za večji obseg gostovanj tako profesorjev kot študentov.³⁶ Salomonsko rešitev v očeh s takim pogledom ponavadi pomeni ukinitve *obvezne* rabe slovenščine in liberalizacija jezikovne podobe visokošolskega izobraževanja. De facto pa to najverjetneje pomeni bistveno povečanje obsega angleščine kot učnega jezika.

Vse te dileme so bile dobro opazne pri debati o spremembah slovenskega Zakona o visokem šolstvu, zlasti v razpravah na seji Odbora za kulturo, šolstvo, mladino, znanost in šport DZ RS 11. maja 2004. Dotedanja zakonska rešitev je v 8. členu predvidevala manjši obseg izjem glede obveznosti slovenščine kot univerzitetnega učnega jezika, s predlaganimi spremembami pa so predlagatelji želeli povečati možnosti uporabe tujega jezika; kot neke vrste kompenzacijo so sprejeli predlog delovne skupine za jezikovno načrtovanje in jezikovno politiko, naj zakon obveže visokošolske ustanove k dejavnemu načrtovanju slovenščine kot strokovnega jezika in naj izrecno omogoči tujim udeležencem visokošolskega procesa organizirano učenje slovenščine. V novi različici zakona, sprejeti 15. 7. 2004, je dikcija 8. člena naslednja:

»Učni jezik je slovenski. Visokošolski zavod lahko izvaja študijske programe ali njihove dele v tujem jeziku, pod pogoji, določenimi s statutom. Če visokošolski zavod opravlja javno službo, se lahko v tujem jeziku izvajajo: – študijski programi tujih jezikov, – deli študijskih programov, če pri njihovem izvajanju sodelujejo gostujoči visokošolski učitelji iz tujine ali je vanje vpisano večje število tujih študentov, – študijski programi, če se ti programi na visokošolskem zavodu izvajajo tudi v slovenskem jeziku. – Visokošolski zavodi skrbijo za razvoj slovenščine kot strokovnega oziroma znanstvenega jezika. – Tujcem in Slovincem brez slovenskega državljanstva se omogoči učenje slovenščine. – Podrobnejši način skrbi za razvoj in učenje slovenščine določi minister, pristojen za visoko šolstvo.«

V trenutku nastajanja pričujočega besedila (novembra 2005) ministrstvo še ni določilo podrobnejšega načina skrbi, omenjenega v zadnji alineji. To je precej značilna ilustracija dejstva, da ostajajo eksplicitna jezikovnopolitična dejanja brez dodatnih intervencij jezikovnonačrtovalnih teles marsikdaj neuresničena.

Umikanje slovenščine iz visokega šolstva bi po drugi strani pomenil umik z zelo reprezentativnega področja javne rabe. Posredno bi lahko povzročil upad rabe (ali vsaj učinkovite rabe) slovenščine tudi na drugih javnih področjih. Umik rabe bi imel najverjetneje tudi oprijemljive korpusne jezikovne razsežnosti, ne le na ravni terminologije, temveč tudi na ravni utemeljevalnih struktur, besedilnih vzorcev ipd. Pa ne le to; tudi dostopnost do visokošolskega izobraževanja bi bila – vsaj nekaj časa – za

³⁶ Pri tem gre včasih za resnično, včasih pa za namišljeno oviro. Znanje jezika je nekaj, kar je mogoče doseči – in v okviru Erasmusovih izmenjavnih programov je npr. kar nekaj prostora za učinkovito učenje jezika države gostiteljice. Toda v predstavnem svetu Slovencev je ideja, da je slovenščina samo zanje, izjemno močno zasidrana (Stabej 2005), tako da se marsikdo možnosti, da se študenti naučijo slovenščine (seveda v funkcionalno omejenem smislu) kar apriori odreče oziroma nanjo sploh ne pomisli.

govorce slovenščine temeljito otežena, saj bi morali že za vstop v slovensko diplomsko izobraževanje bodoči študenti obvladati angleščino v bistveno večji meri, kot jo danes. Posledično bi to na daljši rok pomenilo tudi prilagajanje učnih načrtov v srednjih šolah (drugačne cilje in najbrž tudi povečanje obsega učenja angleščine), to bi sprožilo tudi spremembe v osnovnošolskem učnem načrtu itd. Z drugimi besedami, za dostop do visokošolske izobrazbe se bi bilo treba Slovencem in Slovenkam *najprej* temeljito naučiti nekega drugega jezika – to pa v slovenskem zgodovinskem spominu pomeni hudo regresijo.

Seveda je res tudi, da pomanjkanje receptivne zmožnosti v angleščini že danes pomeni v dodiplomskem študiju hud praktični primanjkljaj in da produktivno neobvladovanje angleščine najverjetneje karierno hromi precejšen del sodobne dejavne univerzitetne učiteljske in raziskovalne populacije v Sloveniji.³⁷

6 Sklep

Kot kaže, ima v sodobni slovenski situaciji jezikovnopolitično prioriteto status jezika. Vendar pri tem ne gre izključno (ali pretežno) za formalnopravno določevanje statusa slovenskega jezika. Tako določevanje brez dobrega načrta uresničevanja in uveljavljanja statusa nima pravega učinka v jezikovni skupnosti.³⁸ Dober načrt mora meriti na zagotavljanje priložnosti za rabo jezika, zagotavljanje jezikovne zmožnosti govorcev in s potrebami usklajenega jezikovnega repertoarja. Brez priložnosti za rabo se ne bo razvijala ne materialna podoba jezika ne jezikovna zmožnost govorcev, kaj šele globlje socio- in psihološke razsežnosti in vezi jezikovne skupnosti. Prav tako skupnost ne more živeti brez učinkovitega in dostopnega javnega sporazumevanja – primarna vloga javnega sporazumevanja pa ni zagotavljati status nekega jezika, temveč omogočati ljudem vključevanje v družbene procese.

V tem okviru postane popolnoma jasno, da se slovenska jezikovna politika in jezikovno načrtovanje ne smeta ukvarjati le s statusom in korpusom slovenščine v

³⁷ O tem lahko samo sklepamo, saj na voljo ni zanesljivih podatkov. Jasno je, da je imela slovenska znanstvena in univerzitetna srenja skoraj zmeraj na razpolago dejavno kompetenco tudi (ali predvsem) v nekem drugem jeziku. Včasih je bila to latinščina, potem dolgo nemščina (ko slovenski jezik še ni bil jezik znanosti, nato vzporedno); v slavistični znanosti in slovanskem svetu je bil dominantni jezik, ki ga je dejavno obvladovala velika večina znanstvenikov, ruščina; v jugoslovanskem okviru srbohrvaščina; dejansko je le kratek čas v drugi polovici 20. stoletja kazalo v smeri, da bo zadostovalo produktivno znanje slovenščine in da bo mogoče zagotoviti za najkvalitetnejši del slovenske znanstvene besedilne produkcije *prevodno* posredovanje v tuj(e) jezik(e). Toda ta meglena ideja se je v sodobnih razmerah že dodobra razblinila, saj za prevajanje največkrat ni ne denarja ne časa. Že dolgo pa je seveda jasno, da si skupnost ne more privoščiti prevajanja vse relevantne znanstvene literature v slovenščino, temveč samo temeljna dela.

³⁸ Zaenkrat sicer ni na voljo nobena študija o posledicah in učinkih Zakona o slovenščini v javni rabi, anekdotični primeri pa kažejo, da se del zakonskih določil uveljavlja z izrazito težavo – ker so v nasprotju s željami/potrebami pripadnikov slovenske jezikovne skupnosti, ki jih norma zadeva (recimo o obveznem poimenovanju firme v slovenskem jeziku, o obvezni rabi slovenščine v medijih ipd). Že v postopku oblikovanja in sprejemanja zakona je bilo večkrat izpostavljeno (Uršič, Jan (ur.) 2000, Stabej 2000), da je sprejemanje pravne norme, ki je v nasprotju s predstavami večine predstavnikov jezikovne skupnosti, na dolgi rok nesmiselno.

Republiki Sloveniji, temveč morata sistematično skrbeti tudi za prve jezike svojih prebivalcev, za tuje jezike, pa tudi za slovenske jezikovne skupnosti zunaj Slovenije in za skupnost govorcev, ki govorijo ali se šele učijo slovenščino kot drugi/tuji jezik. Vse to so posebna in zapletena poglavja slovenske jezikovne politike, ki jih družijo, da so v slovenskem jezikovnopoličnem mišljenju še precej obrobna – čeprav brez njih osrednja zgodba ne bo več prav dolgo mogoča.

LITERATURA

- Robert DE BEAUGRANDE 1998: Designing Language Programs in Emergent Nations: The Outlook in Slovenia. – *Language Policy and Language Education in Emerging Nations*. Ed. R. de Beaugrande, M. Grosman, B. Siedlhofer. Ablex Publishing Corporation. Stamford, Connecticut, London, 275–288.
- Janez DULAR 2003: Slovenščina v Evropi. – *Perspektive slovenistike ob vključevanju v Evropsko zvezo*. Zbornik slavističnega društva Slovenije 14. Ur. Marko Jesenšek. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 218–222.
- Ina FERBEŽAR, Nataša PIRIH SVETINA 2004: Certificiranje slovenščine kot drugega/tujega jezika – zgodovina in perspektive. – *Jezik in slovstvo*, letnik XLIX, št. 3–4 (tematska številka Slovenščina kot drugi/tuji jezik).
- Monika KALIN GOLOB 2001: Jezikovnokulturni vidiki vključevanja Slovenije v Evropsko unijo. – *Teorija in praksa*, let. 38. št. 2. 213–230. (<http://dk.fdv.uni-lj.si/tip/tip20012KalinGolob.PDF>)
- Meta GROSMAN 2003: Jezikovno znanje za delovanje v Evropi. – *Perspektive slovenistike ob vključevanju v Evropsko zvezo*. Zbornik slavističnega društva Slovenije 14. Ur. Marko Jesenšek. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 32–49.
- Jacques LECLERC 2000: Slovénie. *L'aménagement linguistique dans le monde*. Québec: TLFQ, Université Laval. 21 sept. 2005 [<http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/europe/slovenie.htm>] (8. 11. 2005)
- Albina NEČAK LÜK 2003: *Language education policy in Slovenia*. Ljubljana: Ministry of Education, Science and Sport, Education Development unit.
- Maja PAVŠIČ 2005: *Slovenščina in njeno poučevanje pri slovenskih zdomcih : raziskava med učenci dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture v Baden-Württembergu*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko.
- Nataša PIRIH SVETINA, ur. 2004: *Slovenščina kot drugi/tuji jezik*. *Jezik in slovstvo*, letnik XLIX, št. 3–4 (tematska številka).
- Breda POGORELEC 1993: Jezikovna politika in jezikovno načrtovanje pri Slovencih: zgodovina in sodobni vidiki. – *Jezik tako in drugače*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje. 1–17.
- – 1996: Jezikovno načrtovanje in jezikovna politika pri Slovencih med 1945 in 1995. – *Jezik in čas*. Ur. Ada Vidovič Muha. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 41–61.
- Poročevalec 2000: Poročevalec državnega zbora Republike Slovenije, 27. oktober 2000, letnik XXVI. št. 92.
- Marko STABEJ 2000: Nekatera vprašanja formalnopravnega urejanja statusa slovenskega jezika v Republiki Sloveniji. – *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije*. Ur. Inka Štrukelj. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, zv. 1. 234–245.
- – 2001: Institucionalizacija jezikovne politike v državnih organih Republike Slovenije. *Zbornik referatov s Prvega slovensko-hrvaškega slavističnega srečanja, ki je bilo v Novigradu od 25. do 27. marca 1999*. Ur. Vesna Požgaj Hadži. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 33–42.

- 2001a: Slovenščina v Evropi, Evropa v slovenščini : premislek pred okroglo mizo. – 37. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj. Ur. Irena Orel. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 261–270.
  - 2001b: Spod matrinega krila v lastne hlače: (materni jezik, državni jezik – med intimnim in javnim). – *Materni jezik na pragu 21. stoletja*. Zbornik Mednarodnega simpozija Materni jezik na pragu 21. stoletja v Portorožu, 2. decembra 1999. Ur. Milena Ivšek. 1. natis. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 20–31.
  - 2003: Slovenščina od pet do glave. – *Slovenski jezik, literatura in kultura v izobraževanju: zbornik predavanj*. Ur. Boža Krakar-Vogel Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 83–90.
  - 2003a: Slovenščina v Evropski uniji, Evropska unija v slovenščini. – *Zbornik referatov z Drugega slovensko-hrvaškega slavističnega srečanja, ki je bilo v Šmarjeških Toplicah od 5. do 6. aprila 2001*. Ur. Vesna Požgaj Hadži. Ljubljana: Oddelek za slavistiko, Filozofska fakulteta, 57–68.
  - 2003b: Bo en jezik dovolj? Večjezičnost v enojezičnosti. – *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje : ob 450-letnici izida prve slovenske knjige* (Obdobja, 20). Ur. Ada Vidovič Muha. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 51–70.
  - 2005: Kdo si, ki govoriš slovensko? – *Slovenščina in njeni uporabniki*. Ur. Vesna Mikolič in Karin Marc. Koper: ZRS UP, 13–22.
- Dubravko ŠKILJAN 2003: Jezikovna politika v kontekstu evropskih integracij – *Konkurenčnost Slovenije 2001-2006. Težišče 8, Narodna identiteta, pluralnost in mednarodne integracije. Slovenija in nadaljnji razvoj Evropske unije: zaključno poročilo*. Nosilec Jernej Zupančič. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja. 76–133.
- Tina ŠPELKO, JANJA BAN 2005: *Slovenska jezikovna skupnost v Argentini : (socio)lingvistična analiza*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko.
- Inka ŠTRUKELJ 1998: Transnacionalne integracije, jezikovna politika in načrtovanje jezika. – *Jezik za danes in jutri*. Ur. Inka Štrukelj. Ljubljana, Društvo za uporabno jezikoslovje, 19–31.
- Jože TOPORIŠIČ 1991: *Družbenost slovenskega jezika*, Ljubljana: DZS.
- Sonja URŠIČ, ZOLTAN JAN, ur., 2000: *Javna predstavitev mnenj o tezah za zakonsko ureditev rabe slovenščine kot uradnega jezika*. Zbornik prispevkov iz razprave s tezami za predlog zakona in izbor gradiva. Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije
- Ada VIDOVIČ MUHA 1996: Razvojne prvine normativnosti slovenskega knjižnega jezika. – *Jezik in čas*. Ur. Ada Vidovič Muha. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 15–40.
- Jana ZEMLJARIČ MIKLAVČIČ 2000: Jezikovno načrtovanje slovenščine kot J2/JT v okviru EU. – *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije*. Ur. Inka Štrukelj. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, 260–268.

SUMMARY

In the last 15 years Slovenian language policy has been marked mainly by the attainment of independence by the Republic of Slovenia in 1991 and its accession to the European Union in 2004. In the forefront of language policy efforts was the concern for preserving and strengthening the status of Slovenian as the only official language throughout the country and as the absolutely dominant public language. More rarely there appeared that strand of language policy thought which strived for a more operative planning activity in the sense of understanding the

whole of the language situation, considering primarily the needs of speakers and aiming at providing them with open paths to public communication, taking into consideration not only Slovenian, but other languages as well. Since May 2004 some signs have indicated that language policy, institutionalised in the previous decade, is again in the process of deinstitutionalisation and that it is again becoming more implicit than explicit in nature. The Public Use of Slovenian Act, adopted in 2004, envisages an active language policy, which is why two explicit language acts dating back to 2004, i.e. the Resolution on the National Programme for Culture and the Language Education Policy Profile in Slovenia, and two proposals for language programmes in the Slovenian situation, i.e. Beaugrande's (1998) and Škiljan's (2003), are reviewed in the paper. The key to future language policy activity in Slovenia most probably lies in the reasonable balance among the symbolic roles of Slovenian and other languages, the communicative ability of speakers, and the openness of the public communication sphere.